

לא שיגונה, אבל היה הענין כמו שכתבתי. ואין ספק כי מעת הריונם
 עד לדתם ידעו האמת, וכל אחת מהן כוונה בשם בנה להנצל מלעז חזנות,
 ורצו להודיע כוונתן הראשונה, ולזה קראום בשם מורה כי הולידום מאביהן,
 ועם היות ידעה הבכירה בעת לדתה כי לא נשחת העולם זולתי המקומות
 ההם, ושמזה נמשך גנות רב לאביה, חששה יותר על כבוד עצמה להודיע
 כי לא התעתה רוח זנונים, אבל קיים כי מאביה בהיותו זקן ילדתו, לא
 על צד שלוח התאווה. והצעירה להיותה צנועה יותר כי כן הוכיחו כל
 מעשיה, ראשונה, למה שלא נתעוררה בזה, כי אם למה שחעירה אותה
 אחותה. ושנית, כי כבר קמה מאצל אביה בענין שלא הרגיש בה כלל כמו
 שהרגיש בבכירה, כי לזה באו הנקודות על מלת בקומה¹⁷³, להורות כי
 הרגיש אביה בה, ולא נזדרזה לקום בעת ובענין שלא ירגיש בה אביה כלל,
 ולהפליג צניעות הצעירה, עם שרצתה שיורה שם בנה עם התנצלותה,
 לא רצתה קלון אביה, ולזה קראתהו בשם ממוצע והוא בן עמי, ואושרה
 בזה, כמו שבא בדברי רש"י ז"ל¹⁷³ א.

[כ, א] ויפץ משם אברהם ארצה הנגב גו'. אולי למה שחרבה ארץ הכנע
 אשר היתה דשנה ורעננה, נתמעטו המזונות במקום אברהם כדי מאכולות
 לאכסנייתו, ולזה מצורף שבוש ממה שקרה ללוט עם בנותיו, בחר להעתיק
 משם וללכת לארץ פלשתים¹⁷⁴, ועל צד הדרש, למה שפסקו העוברים
 והשבים¹⁷⁵.

חילופי נוסחאות

29 מלעז | מלעג ג. 31 ועם | עם ב. ידעה | שידעה ב מ ג. 33 התעתה |
 התפתה ג. רוח | הרוח ב מ. לא | ולא ב מ ג. 25 מעשיה | מעשה ב מ ג.
 36 קמה | קשה ב מ. כמו | באשר ג. 36 בה | בה הרגש מה ב מ ג.
 38 לקום | חסר ב מ. ובענין | וכענין ב מ. 39 עם | על ג. 40 קלון | לפרסם
 קלון ב מ ג.
 [כ, א] 1 גו' | חסר ב מ ג. שחרבה ארץ | לפי כת"י ב מ ג.; שארץ א.
 3 להעתיק | ורצה להעתיק ג. 4 וללכת | ללכת ב. לארץ | אל ארץ ארץ מ.
 5 והשבים כדברי רז"ל | לפי כת"י ב מ ג.; והשבים א.

הערות

173 אדר"ג פל"ד, ד: עשר נקודות כו' נקוד על וי"ו שבקומה הראשון מלמד שלא
 הרגיש אלא בעמידתה. 173 א ראה רש"י. בארבענאל הביא את כל דברי
 רבנו אלא שערבן בשינוי דברים ושם: ופתה את בנותיו ואמר שצוער שיצא ממנו
 נהפכה כו' והמה היו כיונות פותות אין לב האמינו לדבריו כו' וכבר שכחן
 הפועל הזה במסכת גזיר ובמסכת הוריות עם היותו מגונה כו' ע"ש הכל ממקור רבנו.
 174 יסוד דברי רבנו נראה שהוא ברלב"ג שכתב (כט, ע"ב): נסע אברהם
 ממקומו ובא לארץ פלשתים. אם מפני שלא נמצא לו המזון במקומו מפני השחתת

[ב] ויאמר אברהם אל שרה אשתו אחותי היא וגו'. הסתכל כמה יש מן ההבדל בין מה שקרה לפרעה ובין מה שקרה לאבימלך, כי פרעה נוגע על שרה נגעים גדולים, ואבימלך נתכבד על ידה כבוד גדול, שבא אליו האלהים בחלום הלילה, ולזה אחשב, כי פרעה לקחה ליופיה לבד על צד שלוח התאווה. ואבימלך לקחה ליופיה, מצורף, להיותה אחות אברהם¹⁷⁶. ולשון הפסוק מורה כן¹⁷⁷, כי בפרעה נאמר¹⁷⁸, ויראו המצריים את האשה כי יפה היא מאוד ויראו אותה שרי פרעה וגו', ואמנם פה לא נזכר מזה דבר, אבל ספר כי לאשר אמר אברהם על שרה אשתו אחותי היא שלח בעדה אבימלך ולקחה, מצורף, שראוי שהיתה בעת ההיא יותר מופלגת ביופי¹⁷⁹ ממה שהיתה כאשר קרה ענין אבימלך, כי בענין פרעה היתה בת ס"ה או יותר מעט¹⁸⁰, ובענין אבימלך היתה בת צ'. ואף על פי שדחז"ל¹⁸¹ מאומרו היתה לי עדנה שנתעדן הבשר ונתפשטו הקמטין, ראוי שנחשוב, שזה היה כפי השיעור המצטרך בו שתוכן להריון לבד, שיופי הנשים לא יעמוד כל ימי לדתן, על ענין אחד, ולמה יחדש השי"ת גם ביופיה ביותר

חילופי נוסחאות

[ב] 1 וגו' | חסר ב מ ג. הסתכל | השתדל ב מ. 2 לפרעה | לאבימלך ג. לאבימלך | לפרעה ג. 3 שבא אליו | לפי כת"י ב מ; בא לו ג; כי אליו א. 4 ליופיה לבד | ליופיה בלבד ג. שלוח | שילוח ב. 6 הפסוק | הכתו' ג. כן | זה ב מ. 7 וגו' | ויהללו אותה אל פרעה ב מ ג. דבר | כלל ג. 8 ספר | ספר זה ג. לאשר | כאשר ב. על | אל ב מ. בעדה אבימלך | אבימלך בעדה ג. 9 ולקחה | וילקחה מ. ביופי | ביותר ב (בשולי הגליון כתוב בשנים); ביותר מ; ביפיה ג. 10 ענין | בענין ג. ס"ה | ס"ו ב מ. 11 או יותר צ' | חסר ג. 13 היה כפי | (היה מ) היתה כפי הצ' ב מ. המצטרך בו | שמצטרכו ב; המצטרכו מ; המצטרך בו ג.

הערות

סדום אשר היה קרוב אליו והיה המקום רענן ודשן כו', או שבוש מלוט מפני מה שקרה לו מהגנות וההפסד. ועי' באברבנאל. 175 כ"ה בבראשית רבה פרשה נב, א: לפי שחרב מקומה של סדום פסקו העוברים והשבים אמר מה אני מפסיק צדקה מביתי הלך ונטע לו אהל בגרר הה"ד ויסע משם אברהם וכו', פנה מפני ריח רע שהיו אומרים לוט בן אחי אברהם בא על שתי בנותיו וראה רש"י. 176 באברבנאל (רנג, ב): והר"ן כתב שלקח אבימלך את שרה לא מפני יפיה, אלא מפני שהיתה אחות אברהם להתחתן בו מפני מעלתו. וגם נכון הוא. 177 ראה להלן מהמובא בתולדות יצחק שביאר את דברי רבינו אלה. 178 בראשית יב, יד—טו. 179 בסדר עולם פרק א שנינו: אותה שנה שיצא בה אברהם אבינו מחרן היא היתה שנת הרעב וירד למצרים ועשה שם שלשה חדשים עכ"ל, ואברהם אבינו היה בן שבעים וחמש בצאתו מחרן א"כ שרה אמנו היתה בת ששים וחמש. וראה ברמב"ן פסוק ב. 180 בבא מציעא פו, א: אחר בלותי היתה לי עדנה, אמר רב חסדא, אחר שנתבלה הבשר ורבו הקמטים

- 15 מזה ללא דבר 181. ולמה שהיתה כוונת אבימלך טובה, הוסיף לו השי"ת מעלה לבוא אליו בחלום. ואם החליאו, כמו שהורה אומר, וירפא אלהים את אבימלך ואת ביתו גו', זה היה שהחליש איברי החולדה ממנו לבל יקרב אליה, כמ"ש 188 על כן לא נתתיך לנגוע אליה. ולולא מה שכתבתי כבר היה ראוי שינגוע אבימלך נגעים יותר גדולים מפרעה, כי הוא לקחה, ופרעה לא כן כמו שכתבתי בסדר לך לך 184.
- 20 [ג] ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה. זה החלום לא נבואה גמורה, אבל במדרגת החלומות הצודקים, כמ"ש הרמב"ן ז"ל 186 ביותר מהם. ואמר אליו השי"ת כי הוא בן מות על האשה אשר לקח, וזה שמצד שבני נח נצטוו על העריות, ואזהרה שלהם זו היא מיתתן, ולכן ראוי שימות עליה 186. וזה אמנם אם לא ישיבנה כמו שאמר לו אחר כך, כי עד פה היה מוטעה ואנוס, ואמנם אבימלך לא לקחה על זאת הכוונה.
- 5

חילופי נוסחאות

- שיופי | יופי ב מ; יופי ג. 14 ביותר | יותר ב ג. 17 ואת ביתו גו' | חסר ב מ; ואת אמהותיו ג. 18 כמ"ש — כן | כמו שאמ' הכתו' כי ע"כ ג. כבר היה | יהיה ג. 19 יותר גדולים | גדולים יותר ב מ. 20 בסדר | בפ' ב; בס' מ; בפרש' ג.
- [ג] 1 הלילה | הלילה ויאמר לו הנך מת וכו' ב מ; גמורה | גמורה היא ב מ. 2 הרמב"ן | לפי כת"י ב מ ג; הרמב"ם א. 3 הוא בן מות | בן מות הוא ג. שמצד | מצד ב מ ג. 4 ואזהרה שלהם | ואזהרתן ב מ; שלהן ואזהרה ג. וזהיא | היא ג. 6 ואמנם | ואם ב מ; אמנם ג. לקחה | חטא ב מ.

הערות

וחזר יופי למקומו. 181 על יסוד דברים אלה הקשה האברבנאל, שאלה ב: מה ראה אבימלך לקחת את שרה בהיותה זקנה בת צ' שנה, כי אפילו שהיתה יפה בבחרותה, כבר עורה רגע וימאס, ואינה ראוייה עוד לזווג, כמ"ש אחרי בלותי היתה לי עדנה. וראה ברמב"ן פסוק ב. 182 להלן פסוק יז. 183 להלן פסוק ו. 184 יב, יד. 185 מורה נבוכים ב, מא. ובכמה כ"י הגירסא: הרמב"ן, וראה פירושו בתחילת וארא. ויסוד דברי הר"ן הם מהרלב"ג (כט, ע"ג): ולא היה זה חלום של נבואה, אבל היה במדרגת החלומות הצודקים, כמו שזכר הרב המורה. וראה באברבנאל שאלה ד. 186 סנהדרין נו, ב: ת"ר שבע מצות נצטוו בני נח דינין, וברכת השם, עכו"ם, גילוי עריות וש"ד, וגזל ואבר מן החי. ושם נו, א, א"ר נחמן בר יצחק אזהרה שלהם זו מיתתן. ובגמרא ב"ק צב, ע"א: הגוי גם צדיק תהרוג כו' מכאן לבן נח שנהרג שהיה לו ללמוד ולא למד. וראה תוספתא עבודה זרה פ"ט; ב"ר פנ"ב, ה—ח. ויסוד דברי רבינו הוא ברלב"ג (כט, ע"ג): ואמר אליו השם יתעלה בחלומי שכבר ימות על האשה שלקחה, כי היא אשת איש, ובני נח מצויים על העריות כמו שביארנו בפרשת נח. ובאברבנאל (רנד, א): והוא אמרו והיא בעולת בעל, כי היו בני נח מצויים ומוזהרים על הגזל

[ד] ואבימלך לא קרב אליה גו'. הקדים זה, כדי שנבין מה שנמשך באומרו ואחשוך גם אנכי אותך מחמו לי ¹⁸⁷, להורות גם כן כי מצד מעלת אברהם, ימות עליה אם לא ישיבנה, עם היותו שלא קרב אליה. ומה שבאו דברי השי"ת סתומים באומרו, הנך מת, הבין ממנו אבימלך שכבר נגזר דינו למיתה, ואמר לפני השי"ת, איך יהיה זה איפשר שיהרוג עם היותו צדיק, ואמרו (גם) [גוי], אחשב כי אבימלך היה צריך לו למלכותו מאד עד שתהיה מיתתו כפרה למיתת כלם ¹⁸⁸. ואבאר זה על מה שפירשתי שכבר הודיע לו שימות הוא ועמו, כמו שנזכר אחר זה ¹⁸⁹, כי מות תמות אתה וכל אשר לך ממה שלא נרמו זה כלל בכתוב. וגם כן כי אומר, וכל אשר לך, לא אחשב שיכלול הגוי כלו, כי למה ימות מה עשה, אבל אמר הגוי, כי במיתתו ישחת, ולזה בעצמו אמר ¹⁹⁰, כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאת גדולה. אבל ראיתי בתרגום ירושלמי ¹⁹¹ שתרגם הגוי בר עממין עשאו, כדרך רז"ל מעשה בגוי א' וכו'.

[ה] הלא הוא אמר לי אחותי היא והיא גם היא וגו'. זה הלשון מורה כי מלבד שכוונתו שהיתה רצויה מעשהו גם כן היה רצוי בעצמו, ולזה אחשב, כי שורת הדין הוא שאבימלך לא היה חייב להחזיר שרה לאברהם עם שהיה בעלה, וזה מצד שהאישות הנוהג בבני נח אינו כי אם הזמן שירצו שיעמדו יחד כאיש ואשתו, אבל כאשר יוכיחו מעשיהם שרוצים להפרד

חילופי נוסחאות

[ד] 2 להורות | ולהורות ב מ. 3 עם היותו | עם היות ב מ; היות ג.
4 מת | מת על האשה אשר לקחת ג. 5 שיהרוג | שתהרוג גוי ב מ ג.
6 ואמרו גם אחשב | ואמנם אומרו גוי אחשב ב מ ג. לו למלכותו | לממלכתו ב מ ג.
7 ואבאר | ואבחר ב מ. 8 הודיע | הודע ב מ. שנזכר אחר | שזכר אחרי ב מ;
שזכר אח' ג. 9 ממה — אשר לך | חסר ב מ. 11 ולזה בעצמו אמ' | ולזה בעצמו ג.
12 ירוש' | הירושלמי ב ג. שתרגם הגוי בר עממין | (שתרג' מ) הא בר עממי' ב מ.

[ה] 1 אחותי — וגו' | וג' בתום לבבי ובנקיון כפי עשיתי זאת ב מ ג. כי מלבד | שמלבד ג. 2 שהיתה | היתה ב מ ג. 3 הוא שאבימלך | אבימלך ב מ;
אבימלך ג (בין השיטין תוקן שאבימלך). 4 שהאישות | האישות ג. 5 כאיש

הערות

ועל אשת איש, ואזהרתך זו וכו'. 187 להלן פסוק ו. 188 באברבנאל שאלה ז: והר"ן כתב שעמו וארצו צריכה לו מאוד ולכן היו חייהם תלויים בחייו. וראה שם מה שהאריך בזה. 189 פסוק ז. 190 פסוק ט. 191 כ"ה בתרגום ירושלמי לפנינו. ומ"ש כדרך רז"ל מעשה בגוי אחד (עיין שבת לא, א) כלומר, שהירושלמי מפרש גוי באותו מנוח שחז"ל משתמשים בו, ובאברבנאל (רנד, א): והירושלמי מתרגם הגוי כבר עממין עשאו ע"ד מעשה

הותר האישות לגמרי, כי אין להם גירושין בכתב¹⁹², ולפיכך אמרו בפרק
 ד' מיתות¹⁹³ מאימתי הותרה משפרעה ראשה, ולזה עם היות שרה אשת
 אברהם אחרי אשר הוא אמר לו אחותי היא, כבר הורה שאין דעתו
 שתהיה עוד אשתו. ואין לתלות אולי היה מקרה או כעס עליה ולא גמר
 בלבד, כי היא גם היא אמרה, אחי הוא, עם היותה אשתו לא תאמר דבר
 מורה על ההפרד, אם לא בהסכמה גמורה אמרה אחי, וכבר ראה שנשאתיה,
 ולא אמר דבר, ואחרי זאת הנה לבבי ישר והמעשה אשר עשיתי נרצה
 בעצמו. ולזה השיבו השי"ת, אמת הוא כי כוונתך נרצית, אבל שיהיה
 המעשה מרוצה בעצמו לא כן. וכבר אמרו בתנחו' ¹⁹⁴, זכית באחת ושקרת
 באחת, ולזה לא נתתיך לנגוע אליה. והורה בזה כי חליו הנרמז באומרו¹⁹⁵,
 וירפא אלהים את אבימלך גו', הוא שניטל ממנו כח המשגל, וזה מצד
 שלא יחטא, כי אם קרב אליה כבר היה חוטא, לשלא היה כוונת אברהם
 ושרה להפרד, באמרם כי הם אחים אבל ליראת אברהם.
 ולזה המשיך ואמר ועתה השב אשת כי נביא הוא, ועניינו, כי עם היות
 שתזכה בדין עם איש אחר, כי כבר היו דבריהם מורים על ההפרד, לא
 תצא לריב עמו, כי נביא הוא וראוי שיאמן במה שיגידך מן הסבה אשר
 בגללה אמרו כי הם אחים¹⁹⁶. ואמרו וחי, לרפואה ולחיים כי כבר יבא

חילופי נוסחאות

האיש ג. ואשתו | ואשה ב. 6 בכתב | בבתו ב; בבתו מ. 7 מיתות | מיתות
 ב"ד ב מ ג. ראשה | ראשה בשוק ב מ ג. 8 אשר הוא | הוא בעצמו ג.
 9 היה מקרה | מקרה הוא ב מ ג. 10 בלבו | בדעתו ב מ; דעתו ג. אמרה אחי
 הוא | חסר ב מ. אשתו | אשה ב מ ג. לא | ולא ב מ ג. 11 אחי | אחי הוא
 ב מ ג. ראה | ראו ב מ. 12 הנה לבבי | הנה לבדו ב מ; היה לבו ג. נרצה | הוא
 נרצה מ. 13 כוונתך | לפי כת"י ב מ ג; כוונת' א. מרוצה בעצמו | בעצמו רצוי
 ב מ; רצוי בעצמו ג. 14 לא | ולא ג. 15 והורה | והורה אליו מ.
 16 גו' | חסר ב מ ג. 18 היה | היתה מ. 19 השב | השב את ב מ.
 20 בדין | בכאן ב מ. 22 בגללה | בגללה ב מ ג. כי הם | שהם ג. ואמרו
 ואמרו ב מ. והיה | וחי לשון משותף ב מ; וחי לשון ג; וחי' א. לרפואה ולחיים

הערות

גוי אחד. 192 והוא לשון הרמב"ם פ"ט מהל' מלכים ה"ח: שאין להם
 גירושין בכתב, ועי' ריש הלכות גירושין. 193 סנהדרין נח. ב.
 194 תנחומא (באבר) וירא סימן כה. 195 פסוק יז. 196 דברי הר"ן
 נמצאים באברבנאל (עמ' רנד) בשינוי סדר, ושם: כי הנה אברהם עצמו אמר
 לי אחותי היא, ואין לומר שעשאו בכעס או בצחוק, כי היא גם היא אמרה אחי
 הוא, ואם שניהם יפרדו זה מזה וכחשו האישות שביניהם הרי היא פנויה, אם כן
 בתם לבבי ובנקיון כפי עשיתי זאת, כלומר אף שאשכב עמה ואיני מחוייב
 להחזירה. ונראה שהיה האישות שהיה נוהג בבני נח כל זמן שירצו לעמוד יחד

על הרפואה לבד, כאומרו ¹⁸⁷ הבשר החי, שעניינו הבריא [ובדברי חז"ל
 וחיתה המכה] ¹⁸⁸ ותפלת אברהם לא הוצרכה רק ברפואתו, כמ"ש ¹⁸⁹,
 25 ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא אלהים את אבימלך וגו'. ואמנם, אמר
 לשון שיכלול גם החיים, כי אם לא ישוב לא די שלא ירפא אבל ימות,
 כמו שהודיעו. ¹⁸⁹ וזכר שאבימלך ספר זה החלום לכל עבדיו, ושהם יראו מזה
 מאד, ואם שלא היה ראוי שייראו כל כך, בהיות בהשכחה די, היה זה
 למה שהיתה כל הארץ לחרדת אלהים לכל היד החזקה ²⁰⁰ אשר נגעה
 30 בארץ הכנע, ולזה רגזו וחלו מאד. כך אמרו בבראשית רבה ²⁰¹, א"ר חנן
 לפי שהם רואים עשנה של סדום עולה ככבשן האש אמר, שמא אותן
 מלאכים שנשתלחו לסדום באו לכאן, לפיכך וייראו האנשים מאד ²⁰².

חילופי נוסחאות

ב מ (בשינויים); לחיים ולרפואה ג. ולחיים | ומחיים ב מ. 23 הבריא ובדברי
 רז"ל (ובדבריהם ז"ל ג); וחיתה המכה | לפי כתיב ב מ ג; הבריא א. 24 רק |
 כן ב מ. כמ"ש — אל האלקים | כמו שאמר ג. 25 וגו' | חסר ב מ ג.
 26 ישוב | ישיב ב מ. 27 שהודיעו | שהודיע רז"ל ג. ושהם יראו | ושיראו ג.
 28 בהיות | להיות ב מ ג. בהשכחה | בהשיבותה ב מ. 29 לחרדת | ליראת ג.
 נגעה | נחה ב מ; נגע כה ג. 30 הככר | ככר ג. ולזה | ולמה ג. חנן | חנין
 ב מ; חנה ג. 31 אמ' שמא | אמר תאמר ב מ. 32 באו | יבואו ג.

הערות

איש ואשתו. אבל כאשר הוכיחו מעשיהם שהיו רוצים להיפרד הותר האישות
 לגמרי כי אין להם גרושין בכתב, וכמ"ש מאימתי הותרה משפדעה ראשה בשוק
 ומוזה הוכיח שהיה לבבו ישר והמעשה שעשה היה נרצה בעצמו. אבל השם השיבו,
 גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך עשית זאת, ר"ל שלא היתה כונתך עילא. ולכן
 גם אני סייעתי במעשיך במה שחשבתי אותך מחטא לי כי על כן לא נתתיך לנגוע
 אליה, והיה זה לפי שמנע ממנו כח תאות המשגל והלקה אותה באבר הזווג. אבל
 לא הורה לו שהיתה המעשה נרצה כיון שלקח אותה בחזקה ולא ברצונה, וכן אמרו
 בתנחומא זכית באחת ושיקרת באחת, ולכן צוהו ועתה השב אשת האיש. והר"ן
 פירש שאמר כי נביא הוא להודיעו שעם היות שיזכה בדין עם איש אחר באמרו
 שדבריהם מורים על הפרידי והגרושין לא תצא לריב עם אברהם כי נביא הוא
 וראוי שתאמין במה שיגידך מן הסבה שאמרו שהם אחים. 197 ויקרא יג, טו.
 198 ראה ספרא תזריע פרק ז הלכה ג נה עמ' ג: מכות אש... יכול עד שתעשה
 צלקת ת"ל מכות אש הא כיצד הייתה ולא חייתה... 199 פסוק יז.
 200 דברים לד, יב. 201 פנ"ב, ט. 202 האברבנאל (רנז, ב) הביא
 דבריו: ושייראו האנשים מאד, ואין ספק שהיה ספק יראתם מה שראו מהפכת
 סדום ועמורה באותו פרק של זה רגזו וחלו מאד. וכן אמרו (בר"ר פרשה כב) אמר
 ר' חנין לפי שהיו רואים עשנה של סדום עולה ככבשן האש אמרו תאמר אותם
 המלאכים שהלכו לסדום באו לכאן, לפיכך ויראו האנשים מאד.

[ט—יב] ויקרא אבימלך לאברהם גו'. אחשב, שזה הלשון כולל שהוכיחו שאם עשה זה להנקם ממנו לא היה ראוי, כי לא חטא אליו, וגם הם מעשים אשר לא יעשו, כי המתנקם לא יתנקם על זה הדרך, וכולל גם כן שאם עשה זה אברהם, לו על צד המקרה, אבל כי על זה הצד שיהיה לא היה ראוי לאברהם שיביא עליו ועל ממלכתו חטא גדול ועונש כזה²⁰³, ולזה לא התנצל אברהם כלל, כי לא מצא התנצלות יספיק לאבימלך, כי לא היה ראוי אליו שיסכן המלכות שלו מיראתו פן יהרגוהו, ואם יירא לנפשו לא יבא שם. ולזה שתק כי לא מצא מענה, וכשראה אבימלך כי כבר נלאה מהשיב על תוכחתו בזה, חזר ואמר כשואל, מה ראית כי עשית את הדבר הזה, כי הוא בלתי ראוי מצד עניינך בעצמו²⁰⁴. ואמנם, בקש לדעת זה אבימלך מה שלא עשה כן פרעה, כי אם לא יתן אברהם אמתלאה לדבריו למה שאמר כי היא אחותו כי כבר ראוי שתשאר עם אבימלך כי כבר לקחה, כמו שכתבתי, אבל פרעה למה שלא לקחה עדיין לא היה ראוי שישאל על זה כלל. ואז השיב אברהם על שאלתו זאת ורמו גם למה שהוכיחו ראשונה, ואמר, כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה לא לדבר זולתו.

חילופי נוסחאות

[ט—יב] 1 לאברהם גו' | אל אברהם ויאמר לו מה עשית לנו ב מ; לאברהם ויאמר לו ג. 2 עשה | עושה ב מ ג. לא היה — הצד שיהיה | ג (בשינויים); חסר ב מ. וגם | כי ג. 3 יעשו | יעשה ג. וכולל | כולל ג. 4 עשה | עושה ג. המקרה | הנקמה ג. כי על זה הצד | על אי זה צד ג. לא | ולא ב מ. 5 שיביא | להביא ג. גדול ועונש | ועונש ב מ; ועונש גדול ג. כזה | כלל בזה ב מ. 7 מיראתו | מראות ב מ. 8 כי לא | שלא ג. כי כבר | שכבר ב מ ג. 9 מהשיב | להשיב ב מ ג. את הדבר הזה | חסר ב מ. 10 מצד | גם מצד ב מ ג. עניינך בעצמו | עצמו ג. 11 אמתלאה | אמתלא ב מ ג. 12 כי היא אחותו | אחותי היא ב.

הערות

203 באברבאנל (רנד, ב): שאבימלך הוכיח את אברהם בדברים קשים באמרו שנראה ממה שעשה באמרו על אשתו שהיא אחותו שהיה מכוין להכשילו כדי להנקם ממנו. ועל זה אמר מה עשית לנו ומה חטאתי לך ר"ל מה הסכמת להביא עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה באשת איש. 204 כע"ז ברלב"ג (כט, ע"ג): והנה קראו אבימלך וגינהו על מה שעשה באמרו על אשתו שהיא אחותו, שהיה זה סבה להביא על אבימלך ועל ממלכתו עונש גדול ואמר אליו מה חטא לו שיעשה אברהם זה להנקם ממנו, ולפי שלא היה מאמרו נכון לא השיב אברהם על דבריו, כי הוא לא עשה זה להנקם מאבימלך אבל עשה להציל עצמו ולזה לא היה יכול לענות על דבריו, וכאשר ראה אבימלך שלא ענה אותו שב לשאול אותו באופן כולל למה עשה זה הדבר, ר"ל שאמר על שרה שהיא אחותו.

ולזה אמר גם כן וגם אמנה אחותי בת אבי היא וגו'. כתב רש"י ז"ל²⁰⁵
 ובת אב מותרת לבני נח שאין אב לגוי, וא"ת והלא בת אחיו היתה, בני
 בנים הרי הם כבנים, והרי היא בתו של תרח, וכן הוא אומר ללוט²⁰⁶
 כי אנשים אחים אנחנו, אך לא בת אמי (הבן) [הרן] מאשה אחרת היה.
 20 והנה הרב ז"ל מערב הדברים, ששם בפרק ד' מיתות²⁰⁷ אמרו ת"ש וגם
 אמנה אחותי בת אבי היא מכלל דבת אם אסורה, ותסברא אחותי הואי
 בת אחיו הואי וכיון דהכי לא שנא מן האב ולא שנא מן האם, אלא התם
 ה"ק ליה [קורבא דאחות אית לי בהדא] דאבא ולא מאמא, וכבר פירש
 25 הרב ז"ל דלמסקנא לאו משום איסורא והיתרא קאמר ליה, אלא לתקוני
 דיבורא קאמר שאמר אהותי היא, דקרי לה הכי משום [דבני בנים הרי
 הם כבנים, והאי דקאמר אך לא בת אמי לא משום דאי הוה] אחיה מן
 האב הות אסירא ליה, אלא משום דקישטא דמילתא הוה א"ל. אבל נראה
 שרצה הרב ז"ל לפרש כאן על דרך הפשט, כי למה שרצה להחזיק דיבורי
 הראשון, אמר לשון סתום שיבינו הם ממנו שהיתה אחותו ממש, ולזה
 30 אמר, אך לא בת אמי להיתרה מותרת בכך. ואמנם האמת היה שהיתה בת
 אחיו מאביו לבד לא מן האם, ואינו ענין לאיסור והיתר.

[יג–טו] ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי גו'. אמר לפייס אבימלך,
 כי לא התחיל בזה עתה להיות ארצו יותר רעה, כי מעת הגלהו השי"ת
 מבית אביו נהג כן כדברי רש"י ז"ל. וזה אמנם היה בבואו מצרים. וזה
 גם כן מה שיוסיף אמות לאבימלך, כי לא אמר זה להיות דעתו להפרד
 5 ממנה, כי כן נהג גם מאז ואחר כך ישב עמה ימים רבים. ולמה שראה

חילופי נוסחאות

15 ואמר | ולזה אמר ב מ. 17 וגו' | חסר ב מ ג. 18 לגוי | לגוי וכדי
 לאמת את דבריו השיבו כן ב מ ג. 20 הרן | לפי רש"י כאן ולפי כת"י ב מ ג;
 הבן א. 21 אמ' ת"ש | ארש"י ב מ. 22 היא | היא אך לא בת אמי ב מ.
 23 דהכי | דהכי הוא ב מ. ולא | לא ב מ ג. 24 דאבא ולא מאמא | קורבא מרבא
 בארעא אית ליה בה באמא בא ולא מאמה ב; קורבא דארעא אית ליה בה דאמא בא
 ולא מאמה מ; חסר ג. 25 איסורא והיתרא | אסורה והיתרה ב; אסורה והתירה מ.
 קאמ' | קמא ב מ. 26 משום דבני בנים הרי הם כבנים והאי דקאמר אך לא בת אמי
 לא משום דאי הוה | לפי כת"י ב מ ג; משום דהוה א. 28 משום | חסר ב מ ג.
 29 לפרש כאן | כאן לפרש ב מ; חסר ג. ע"ד הפשט | לפי עדף ג. דיבורו הראשון אמ' |
 בדיבורו הא' אמר ב מ; דברו הא' אמ' ג. 31 אך | כך ב מ. היה | חסר ב מ ג.
 [יג–טו] 1 מבית אבי | חסר ב מ ג. 2 התחיל | התנצל ג. 3 נהג | נהגו ב מ.
 כן | חסר ג. 5 ממנה | ממנו מ ג. גם | חסר ב מ.

הערות

205 פסוק יב. 206 בראשית יג, ח. 207 סנהדרין נח, ב.